

Građani Paraćina o klimatskim promenama – rezultati ankete sprovedene sa građanima u opštini Paraćin

Ksenija Petovar, sociolog

Redovna profesorka (u penziji) Arhitektonskog i
Geografskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Urednik: Nataša Đereg, CEKOR

Maj 2020

Projekat ***Pametno lokalno planiranje u borbi sa klimatskim promenama*** je podržan od strane programa RELOAD koji finansira Evropska unija, sprovodi UNDP, a realizuje "Centar za ekologiju i održivi razvoj, Subotica", uz podršku lokalnog partnera „Udruženje građana ŽIVOT JE U KRETANJU, Paraćin“. Punu odgovornost za sadržaj ovog teksta snose autori. Izrečeni stavovi ne odražavaju nužno stavove UNDP. UNDP ne snosi odgovornost za korišćenje ovih informacija.

Uvodne napomene

U projektu *Pametno lokalno planiranje u borbi sa klimatskim promenama*, u organizaciji Centra za ekologiju i održivi razvoj (CEKOR) iz Subotice, predviđeno je da se uradi anketiranje zainteresovanih strana, odnosno građana, ustanova i udruženja za koje se pretpostavlja da su zainteresovani za temu kako da se umanje negativni efekti klimatskih promena u lokalnim sredinama. Planirano je da se anketa i razgovori u fokus grupama sa zainteresovanim stranama obave tokom marta 2020. godine. Od tog plana smo bili prinuđeni da odustanemo zbog epidemije korona virusa i zabrane kretanja i socijalnih kontakata. Tokom trajanja zabrane kretanja urađena je anketa sa učenicima srednje škole on-line putem. Zahvaljujući pomoći kolegice iz srednje škole Anđelki Milanović, uspeli smo da dobijemo 62 popunjena upitnika od učenika prvog do četvrtog razreda srednje škole. I prema prvobitnom planu, učenike srednje škole smo svrstali u najvažniju grupu sagovornika kako zbog toga što su oni na pragu svog profesionalnog života tako i zbog toga što će mlada generacije u neposrednoj budućnosti biti sve prisutniji i uticajniiji akter ekonomskih, socijalnih i kulturnih aktivnosti u društvenoj zajednici. Prvobitna zamisao da se sa srednjoškolicima obavi razgovor i da se obavi anketa u samoj školi, morala je da bude izmenjena, kako je već rečeno zbog pandemije i nemogućnosti rada na terenu (bilo gde u zatvorenim i otvorenim prostorima) u roku predviđenom za završetak projekta. Dodatni problem je što je on-line anketa sprovedena bez potrebnih pripremnih radnji (razgovor sa učesnicima o razlozima za organizovanje ankete, razgovor i dodatna objašnjenja o postavljenim pitanjima, razjašnjenja mogućih nedoumica u odnosu na postavljena pitanja i sl.). Smatrali smo, međutim, da je opravdano uraditi on-line anketu kao prvi korak, i dobiti neke uvide u stavove ovog uzrasta o ovoj temi, a naročito doći do makar parcijalnih saznanja o njihovoj spremnosti da se angažuju u projektima i aktivnostima usmerenih na smanjivanje negativnih efekata klimatskih promena u njihovim lokalnim zajednicama. Druga anketa urađena je sa (odraslim) građanima. Anketom je obuhvaćeno 43 građana, od toga njih 13 anketirano je on-line, a ostali su sami popunili anketne upitnike ili odgovarali na pitanja iz upitnika koja je ispitivač beležio. Treći izvor o stavovima građana – predstavnika organizacija civilnog društva je razgovor u fokus grupi, održan 30 maja 2020. godine, u hotelu u Paraćinu.

O postupku on-line anketiranja i anketiranim učenicima/ama

Kako je već napomenuto, anketa sa učenicima srednje škole sprovedena je elektronskim putem. Uključili su se učenici kojima je naša ljubazna kolegica Anđelka Milanović mogla da prosledi informaciju o sprovođenju ankete i koji su prihvatili da u njoj učestvuju. Zbog toga dobijene rezultate ne možemo interpretirati kao obeležja i stavove reprezentativnog uzorka srednjoškolaca, već kao početna znanja o tome koliko je ova uzrasna grupa obavestena o temi klimatskih promena i, što je možda najvažniji rezultat ove ankete, koliko su zainteresovani za ovu temu i koliko su spremni da se uključe u različite aktivnosti i programe usmerene na poboljšanje kvaliteta životne sredine u svojim lokalnim zajednicama. U samom Upitniku je objašnjeno da se radi o anketi o

klimatskim promenama, njihovom uticaju na lokalnu zajednicu u opštini Paraćin i percepciji građana o njihovoj sopstvenoj ulozi i angažovanju u programima čiji je cilj smanjivanje uticaja negativnih klimatskih promena, kao i da je anketa deo većeg projekta o mogućim načinima reagovanja na klimatske promene koji se mogu organizovati u lokalnoj zajednici. U preambuli Upitnika je izričito naglašeno da je Anketa u potpunosti anonimna a da će se dobijeni odgovori koristiti isključivo za potrebe i svrhu ovog Projekta.

Anketiranje je sprovedeno tokom marta i aprila 2020. Ukupno su, elektronskom poštom, dobijena 62 upitnika sa odgovorima.

Među anketiranim je najviše učenika/ca starosti 16 godina (37 ili 60,7%) i 17 godina (11 ili 18,0%). Manje je učešće nešto starijih - 18 godina ima 8 učenika/ca (13,1%), a 19 godina 4 učenika/ce (6,6%). Jedna učenica ima 15 godina (1,6%). Jedan učesnik nije odgovorio koliko ima godina. Svi procenti se u ovom odgovoru i u narednim odgovorima računaju na važeće opservacije (dobijene/date odgovore).

Apsolutna većina anketiranih su devojke – 47 ili 78,3% (dvoje učenika nisu naveli kog su pola). S obzirom na ovako visoko učešće devojaka među anketiranim, u obradi podataka nećemo posebno analizirati odgovore s obzirom na rodnu pripadnost. Ovome treba dodati da je u odgovorima učenika (muškog pola) znatno više pitanja ostalo bez odgovora (BO) što, sve zajedno, ukazuje na manje interesovanje mladića za ovu temu. Moguće da su i neki drugi razlozi uticali na ovakvu polnu strukturu anketiranih kao i na pažnju koju su poklonili tokom popunjavanja upitnika, ali to u datim okolnostima ne možemo utvrditi. Svi anketirani pohađaju srednju školu, odnosno tek treba da steknu ovaj stepen obrazovanja.

Više od polovine anketiranih učenika (31 odnosno 54,4%) živi i nekom od seoskih naselja u opštini, a 26 odnosno 45,6% u gradu Paraćinu (5 anketiranih nisu naveli mesto stalnog stanovanja). S obzirom da smo inicijalno planirali da jedan od razgovora sa građanima bude u jednom ili dva seoska naselja u opštini Paraćin, obratićemo posebno pažnju na percepciju klimatskih promena i mogućih aktivnosti među mladim ljudima koji žive na selu i pokušati da dođemo do nekih inicijalnih saznanja o tome da li postoje razlike u percepciji ove teme s obzirom na naselje u kome učenik stanuje, odnosno da li postoji različito iskustvo i razumevanje posledica klimatskih promena u poređenju sa vršnjacima koji žive u gradu.

O anketiranju građana.

Kako je već napomenuto anketom je obuhvaćeno ukupno 43 građana/ki. Njih 13 je odgovore na anketu poslalo on-line. Ostali su anketirani ili direktnim razgovorima na ulici ili popunjavanjem upitnika na organizovanom skupu. Svi uzrasti su gotovo jednako zastupljeni: do 30 godina starosti je 13 anketiranih; isto toliko je starosti 31 do 50 godina, dok je najstarijih (preko 50 godina) 12-oro. Pet učesnika nisu naveli svoje godine. Žena je skoro trostruko više (27) u odnosu na muškarce (10). Šest učesnika (koji su on-line popunjavali upitnik) nisu naveli polnu pripadnost. Najviše su zastupljeni učesnici ankete sa fakultetskim obrazovanjem (16 anketiranih), potom sa srednjom školom (13) i sa višom školom (5). Na ovo pitanje nije odgovorilo 9 anketiranih. Najviše je zaposlenih u javnom sektoru (15), učenika/studenata je sedmoro, petoro su penzioneri, dok je šestoro sagovornika nezaposleno. Privatnih preduzetnika ili onih koji su zaposleni kod privatnika je petoro, dok su dvoje poljoprivrednici a jedna anketirana je rekla da radi kao volonter.

Većina anketiranih građana žive u gradu Paraćinu (26), ali nije mali broj onih koji žive u seoskim naseljima u opštini (16 ili 38,1%).

Najvažnije poente razgovora u **fokus grupi** su obrađene u posebnom/poslednjem poglavlju ovog Izveštaja.

Sažeto: Od ukupno 98 učesnika za koje je rodna pripadnost navedena, 70 (ili **71,4%**) su **žene**. U okolnostima u kojima je urađeno anketiranje nismo u mogućnosti da objasnimo ovako visoko učešće žena u poređenju sa muškarcima. U tome posebno je zanimljiv odgovor na pitanje da li su žene više zainteresovane i aktivnije u pitanjima uređenja i unapređenja životne sredine. Bilo bi vredno razmeniti ta iskustva sa drugim lokalnim zajednicama. Videli smo da među anketiranim učenicima njih 54,4%, žive u seoskim naseljima. Proporcija anketiranih građana iz seoskih naselja bi verovatno bila veća da smo mogli da ostvarimo planiranu posetu jednom ili više seoskih naselja, što u datim okolnostima nije bilo moguće. Podaci o mestu stanovanja učenika i građana koje smo anketirali ukazuju da su **građani iz seoskih naselja jednako zainteresovani za teme o klimatskim promenama i načinima poboljšanja kvaliteta životne sredine kao i građani gradskih naselja**. Drugim rečima, da bi **građane iz seoskih naselja trebalo uključivati u što većem broju u različite programe i aktivnosti u oblasti predupređivanja negativnih klimatskih promena i unapređenja kvaliteta životne sredine**.

Rezultati ankete

Poznavanje teme o klimatskim promenama

Na konstataciju da se danas često govori o klimatskim promenama i na pitanje da li je **ispitanik lično čuo nešto o tome i kako bi najkraće mogao opisati šta su klimatske promene?** (pitanje br. 6) skoro četiri petine **učenika** (49 učenika ili 79,0%) kažu da su čuli da se govori o klimatskim promenama, dok jedna petina (13 odnosno 21,0%) nije čula da se govori o klimatskim promenama. Na podpitanje onima koji su odgovorili da su nešto čuli, šta znaju o tome, dobili smo vrlo raznovrsne odgovore od definicije i opisa šta su klimatske promene do pokušaja da se objasne uzroci nastanka klimatskih promena. Klimatske promene se **definišu** kao: "promene vremena koje utiču na životnu sredinu"; "promene klime koje se pripisuju različitim aktivnostima koje menjaju sastav atmosfere"; "promene koje se dešavaju globalno i menjaju životnu sredinu"; "to je promena temperature vazduha i vode"; "to su promene izazvane oštećenjem ozonskog omotača, štetnim gasovima iz fabrika, automobila i drugih vozila..."; "promena u distribuciji vremenskih obrazaca kada ta promena traje neki duži vremenski period"; "promene klime koje su rezultat ljudskih ili prirodnih faktora". Neki učenici su koristili **opise/manifestacije** promena kao njihovu definiciju: velike vrućine/ekstremno visoke temperature; ekstremno jaki pljuskovi; suše; česte promene temperature; globalno zagrevanje. Jedan broj odgovora je sugerirao **načine nastanka klimatskih** promena: "usled ljudskih aktivnosti"; "usled spaljivanja fosilnih goriva; stvaranja divljih deponija"; "nastaju usled štetnog dejstva čoveka na živi svet"; "to su promene klime na Zemlji koje nastaju usled delovanja čoveka, najčešće zagađivanjem životne sredine ili

uništavanjem prirode''. Nekoliko anketiranih je kroz definiciju naznačilo i **posledice** klimatskih promena: izumiranje živog sveta; otapanje lednika/glečera; smanjenje prinosa u poljoprivredi; negativan uticaj na biljne kulture. Od 31 **učenika koji žive u seoskim naseljima**, za klimatske promene je čulo njih 28 (**90,3%**), dok je taj broj nešto manji među učenicima koji žive u gradu Paraćinu: čulo je 18 anketiranih odnosno 69,2%, dok 8 (30,8%) nisu čuli.

Među **anketiranim građanima**, gotovo svi (30 odnosno 90,1% onih koji su odgovorili na ovo pitanje) kažu da su čuli odnosno da znaju da se govori o klimatskim promenama. I od građana smo dobili vrlo raznolike odgovore o tome šta podrazumevaju pod klimatskim promenama¹. To ukazuje da građani u ne maloj meri prate i interesuju se za ovu temu, što je svakako od ne malog značaja za planiranje aktivnosti na lokalnom nivou i indikator izvesnosti da će se građani uključivati i aktivno sudelovati u ovim aktivnostima.

Preko dve trećine **anketiranih učenika** (41 odnosno 67,2%) su čuli ili znaju da se u **međunarodnoj zajednici** preduzimaju **zajednički programi i aktivnosti na smanjenju negativnih** uticaja od klimatskih promena i na smanjenju uzroka koji dovode do negativnih klimatskih promena. I među **građanima** je visok udeo onih koji znaju ili čuli (34 ili 79,1%) za zajedničke aktivnosti u međunarodnoj zajednici koje se organizuju radi smanjivanja negativnih uticaja od klimatskih promena.

Potom smo pitali ispitanike da li su oni **lično uočili neke klimatske promene na području svoje lokalne zajednice** (opštine) ili su čuli nešto o takvim promenama (pitanje br. 7). Među **učenicima**, nešto manje od dve trećine (60,7%) odgovorili su da imaju lična zapažanja o klimatskim promenama u svojoj sredini, dok njih 39,3% nisu uočili takve promene. Na podpitanje onima koji imaju takva iskustva, dobili smo sledeće odgovore: Najviše anketiranih (njih 14) uočilo je da je došlo do promena temperaturnih obeležja godišnjih doba (tople zime, sneg u neočekivano vreme, varijacija u sunčevom zračenju, leta sve toplija, dobili smo kontinentalnu klimu), dok sedmoro anketiranih kažu da su pogoršani klimatski uslovi (češća magla, povećan smog). Nagle promene temperature i velike dnevne oscilacije temperature sa smanjivanjem sunca i kiše navodi takođe sedmoro učenika. Suše, globalno zagrevanje i povećanje temperature navode 4 ispitanika, velike količine padavina i poplave 5 anketiranih, nedovoljne snežne padavine dvoje, dok troje anketiranih pominju zagađenja od lokalnih izvora (deponija ''Buljanka'', štetni gasovi iz fabrika, divlje deponije). Jedna učenica u svom odgovoru kaže da promene uočavaju zaposleni u poljoprivredi jer ''disbalans godišnjih doba jako utiče na naše zasade''. Po razumevanju autorke ovog izveštaja, **i odgovori na ovo pitanje ukazuju na relativno visok stepen osetljivosti mladih na promene koje se događaju u njihovom neposrednom okruženju**, kao i da percepcija tih promena sadrži

---

¹ ''Nema snega, Otopljanje, Zračenje, Zagađenje vazduha, voda''; ''Nagomilavanje štetnih gasova (CO2) i stvaranje efekata staklene bašte. Uništavanje ozonskog omotača, Pojačano UV zračenje''; ''Povećanje prosečne temperature''; ''Promene nastale kao posledica zagađenja životne sredine''; ''Otopljanje Arktika i Antartika''; ''Klimatske promene su uzrokovane faktorima kao što su biotički procesi, varijacije u sunčevom zračenju..''; ''Promene klime su uzrokovane povećanom privrednom aktivnošću čoveka, kao što su globalno otopljanje, emisije štetnih gasova, seča šuma i sl.''; ''Globalno otopljanje''; ''Povećana emisija štetnih gasova, globalno otopljanje, negativan uticaj na životnu sredinu''; ''Globalno zagrevanje''; ''Šumski požari, Upotreba freona, Erozijska zemljišta''; ''Gasovi iz fabrika i vozila, šumski požari i sl. doprinose globalnom zagrevanju i smanjivanju ozonskog omotača''; ''Klimatske promene su se pojavile zbog velikog zagađenja i nepažnje ljudi''; ''Promene klime pod uticajem raznih ispitivanja''; ''Nestaje razlika u godišnjim dobima''; ''Sada postoje samo dva godišnja doba''.

različite dimenzije i uglove posmatranja: od dominantno prirodnih pojava kod kojih nije lako razlučiti kolika je uloga/uticaj čoveka i društvenih aktera do obeležja koja su direktno i vidljivo rezultat ljudskih aktivnosti.

Među učenicima koji žive u seoskim naseljima, 28 ili 66,7% su uočili neke promene u klimi ili povezane sa klimom u svom ili drugim naseljima. Dok je taj udeo među mladima koji žive u gadu Paraćinu 61,5% (16 učenika). Iako postoje manje razlike u znanju i osobnoj percepciji nekih pojava koje se mogu direktno ili indirektno povezati sa klimatskim promenama među učenicima koji stanuju u gradskom i seoskim naseljima, nemamo dovoljno argumenata da tvrdimo da su ove razlike značajnije prirode. Pored toga, ti učenici pohađaju istu školu što realno smanjuje razlike koje mogu biti posledica življenja/iskustva u naseljima sa različitim obeležjima prirodne i/ili građene sredine. Ukoliko se, pak, ukaže mogućnost za nastavak ovog projekta, nesumnjivo da bi bilo veoma korisno organizovati posebne razgovore u fokus grupama u seoskim naseljima, kako zbog specifičnosti mera koje bi bile prikladnije sredinama u kojima je razvijena poljoprivredna proizvodnja, tako i zbog verovatnih razlika u demografskoj strukturi stanovništva. Pretpostavljamo da je stanovništvo u seoskim naseljima starije dobi pa bi i potencijalni programi i aktivnosti na unapređenju kvaliteta životne sredine bili u većoj meri prilagođeni takvoj starosnoj strukturi. U takvim okolnostima od posebne važnosti je motivacija i spremnost na angažovanje mladih ljudi koji bi bili voljni da se angažuju u specifičnim programima za starije građane u svojim mesnim zajednicama.

Među **građanima**, njih 21 odnosno 65,6% odgovorili su da imaju neka lična saznanja o klimatskim promenama koje su vidljive na prostoru Opštine; 11 anketiranih nisu odgovorili na ovo pitanje, a njih 11 ili 34,4% važećih odgovora nisu uočili neke promene takve vrste. Promene koje građani uočavaju su: poplave; nestajanje izvorišta; uticaj na biodiverzitet; promena nivoa/količine vode u rekama; zagađenje vazduha; toplije zime; sve manje padavina; visok indeks UV zračenja; kisele kiše; Sahara kiše; aktivnosti kao što su paljenje guma i korišćenje uglja za grejanje, upotreba fosilnih goriva, upotrebena sprej boca, individualne kotlarnice i kotlarnice u javnim ustanovama, zagađenje od fabrike u Popovcu.

Sažeto: Većina anketiranih učenika (oko osamdeset procenata) i odraslih stanovnika (oko devedeset procenata) su čuli da se govori o klimatskim promenama i dali su vrlo raznolike definicije i opise šta podrazumevaju pod tim pojmom. Takođe, značajan udeo učenika (67,2%) i odraslih građana (79,0%) znaju ili su čuli da postoje zajednički ciljevi i nastojanja u međunarodnoj zajednici da se smanje negativne posledice klimatskih promena. Nešto manje od dve trećine učenika su potvrdili da se klimatske promene mogu osetiti i u njihovoj lokalnoj sredini – po našem sudu to je indikator relativno visokog stepena osetljivosti na promene koje se događaju u njihovom neposrednom okruženju i percepcije većeg broja anketiranih da su te promene posledica ljudskih aktivnosti. I među građanima, gotovo dve trećine (65.6%) imaju lična saznanja i percepciju nekih manifestacija klimatskih promena vidljivih u prostoru njihove lokalne zajednice.

Obaveštenost o lokalnim programima i merama

Na pitanje "Da li vam je poznato da postoje programi, mere i aktivnosti za smanjenje negativnih klimatskih promena koji se sprovode u lokalnim zajednicama (opštinama, seoskim naseljima,

gradovima)?”, dakle da li na lokalnom nivou postoje nastojanja da se smanje i/ili preduprede klimatski poremećaji, potvrdno je odgovorilo 41 anketiranih **učenika odnosno više od dve trećine** (zna, čuo/la je - 67,2%), dok njih 20-oro (32,8%) nije čulo za takve aktivnosti.

Za razliku od relativno široke obaveštenosti o postojanju programa na lokalnom nivou, znatno manje anketiranih učenika zna da je u njihovoj **opštini** bilo nekih **programa, mera i aktivnosti** usmerenih ka poboljšanju kvaliteta životne sredine (17 odnosno 27,9%), dok njih 41 (67,2%) ne znaju za takve aktivnosti. Troje anketiranih (4,9%) su bili izričiti da takvih aktivnosti nije bilo. Među onima koji su rekli da znaju da se takvi programi organizuju u opštini, njih 14 su naveli konkretne programe i aktivnosti (Sakupljanje otpada i reciklaža – 8 anketiranih; Čišćenje školskog dvorišta - 1; Čišćenje zagađenih mesta/lokacija u Opštini – 1; Postavljene su kante za sortiranje otpada, postavljena je solarna klupa, organizovano je čišćenje grada -1; Čišćenje korita reke Crnice – 1; Čišćenje keja – 1; Čišćenje obala reke i izvorišta – 1; Sađenje drveća, čišćenje javnih površina i obala reke – 1). Bilo bi zanimljivo istražiti i objasniti ove razlike u obaveštenosti. Moguće objašnjenje bi mogli potražiti u zastupljenosti tema o globalnim i lokalnim aktivnostima na smanjenju negativnih efekata klimatskih promena u medijima koji su najčešći izvor informisanja o ovoj temi. Drugim rečima, da se u medijima mnogo više govori o globalnim i nacionalnim aktivnostima nego o aktivnostima u lokalnoj zajednici, što je i očekivano u medijima na nacionalnom nivou. S druge strane, ovakvo iskustvo ukazuje na važnost da se **tema o programima, merama i aktivnostima na smanjenju negativnih efekata klimatskih promena i poboljšanju stanja životne sredine na prostoru opštine učini prisutnijom i vidljivijom u lokalnim medijima i svakodnevnoj komunikaciji između građana**. Drugim rečima, ukazuje na potrebu **većeg uticaja i veće prisutnosti lokalnih medija** kao jednog od najvažnijih načina obaveštavanja i razmene iskustava o uslovima života i specifičnim temama u lokalnoj zajednici (opštinskom centru i seoskim naseljima u opštini).

Među **građanima, velika većina** (34 odnosno 79,1%) zna ili su čuli da postoje programi i aktivnosti koji se sprovode na lokalnom nivou. Kada se radi o **konkretnim programima u njihovoj lokalnoj zajednici**, taj broj je **znatno manji** - njih 19 odnosno 44,2% odgovorili su da imaju neka lična saznanja o programima i aktivnostima u opštini Paraćin usmerenih na poboljšanje kvaliteta životne sredine, dok više od polovine anketiranih građana (24 odnosno 55,8%) nisu čuli za takve programe i aktivnosti u opštini ili naselju. Konkretni programi koje su neki građani pomenuli odnose se na: sakupljanje plastične ambalaže, pošumljavanje, zaštitu rečnih obala, čišćenje ”divljih” deponija, podrška ustanovama da uvede grejanje na gas, različiti projekti energetske efikasnosti, regulacija reke, projekti reciklaže, tretman otpadnih voda, prečišćavanje gasova iz fabrika, seminari i drugi oblici edukacije građana, uređenje toka reke Crnice, projekti uštede energije, donošenje strateških dokumenata i akcionih planova, merenje zagađenosti vadauha, vode i zemljišta, zabrana izgradnje MHE na reci Grzi i čišćenje obala reke Grze. Jedan građanin je upozorio da nema protivgradnih raketa.

Gotovo svi anketirani su odgovorili da se **na neki način obaveštavaju o stanju životne sredine** u opštini. Među **učenicima**, najčešći odgovor je putem medija, koji se ponekad konkretizuje (TV, novine). Samo jedan učenik je posebno naveo lokalne kanale i novine (TV Kanal M i lokalne novine Bilten), i, takođe, samo jedan je naveo sajt Opštine kao izvor informacija. Manji broj anketiranih naveo je da se informiše u školi, putem društvenih mreža, interneta i fejsbuka, potom od prijatelja, od drugih ljudi. Bilo je i odgovora koji govore o slabom informisanju i slabom interesovanju za ovu temu. Osam učenika su naveli školu kao izvor informisanja, a jedan

anketirani je rekao da se informiše preko profesorke u školi. Jedan učenik je rekao da se informiše kroz različite javne akcije.

Građani se najčešće informišu preko interneta, društvenih mreža, medija i TV (češće su naglašeni lokalni mediji i lokalna TV). Skoro petina građana (18,6%) su rekli da se slabo ili ni malo ne informišu, dok 16,3% nisu odgovorili na ovo pitanje

Tabela: Izvori informisanja o stanju životne sredine u opštini

Izvor informisanja	Učenici	Građani
Mediji	15	6
TV	17	6
Novine/štampa	10	1
Sajt Opštine	1	2
U školi	8	2
Komšije i prijatelji	3	2
Internet	8	10
Društvene mreže, fejsbuk	3	7
Slabo se informišem	8	8
Malo se govori o stanju ž.s. u našoj opštini	1	
Profesorka u školi	1	
Kroz akcije za očuvanje sredine	1	
Seminari, promocije, tribine		3
Knjige		1
Lični uvid		2
BO	3	7

Napomena: Broj odgovora je veći od broja anketiranih zbog mogućnosti višestrukog odgovora

I pored opreza u interpretaciji dobijenih odgovora, ima razloga da se ponovo ukaže na **potrebu jačanja lokalnih medija** i kada su u pitanju teme o zaštiti životne sredine i mogućim aktivnostima na smanjenju negativnih učinaka klimatskih promena. Ovo je posebno važno zbog podizanja motivacije i podsticanja građana da se aktivno uključe i organizuju aktivnosti kojima će poboljšati stanje i kvalitet životne sredine u svom okruženju.

Sažeto: Više od dve trećine učenika (67,2%) su čuli da se na lokalnom nivou preduzimaju određene mere i aktivnosti radi smanjivanja negativnih učinaka klimatskih promena, ali znatno manji broj anketiranih je detaljnije obavešten o konkretnim programima i aktivnostima u njihovoj lokalnoj zajednici (opštini) – 27,9%. I među građanima većina zna (79,1%) da se na lokalnom nivou preduzimaju određeni napori radi smanjivanja uticaja klimatskih promena, ali manje od polovine (44,2%) je upoznata sa konkretnim programima u opštini. Ovi odgovori, kao i odgovori o izvorima obaveštavanja o klimatskim promenama ukazuju na važnost da se tema o programima, merama i aktivnostima na smanjenju negativnih efekata klimatskih promena i poboljšanju stanja životne sredine na prostoru opštine učini prisutnijom i vidljivijom u lokalnim medijima i svakodnevnoj komunikaciji između građana. Prisustvo ove teme u medijima je od višestruke važnosti i značaja, kako zbog podizanja motivacije i podsticanja građana da se aktivno uključe i organizuju aktivnosti kojima će se poboljšati stanje i kvalitet životne sredine u neposrednom okruženju stanovanja i na celom prostoru lokalne zajednice, tako i zbog percepcije vrednosnih orijentacija opštine i njene brige za dobrobit građana.

Potencijalni uticaj građana na unapređenje kvaliteta životne sredine

Odgovori na pitanje "Da li, po vašem mišljenju, građani mogu uticati na poboljšanje kvaliteta životne sredine i smanjenje negativnih uticaja klimatskih promena u lokalnoj zajednici?" (pitanje 12) izazivaju posebnu pažnju. **Anketirani učenici** (izuzev troje koji nisu odgovorili na ovo pitanje) su **u potpunosti saglasni** (100,0%, troje BO) da građani mogu da utiču da se poboljša kvalitet životne sredine u njihovim lokalnim zajednicama² i da se bar ublaže negativne posledice klimatskih promena. Uprkos ovako jedinstveno potvrdnom stavu, tek nekoliko anketiranih su i objasnili kako građani to mogu da učine: "da prestanu da bacaju smeće", "svaki pojedinac može da doprinese", "ljudi su ti koji mogu sprečiti negativne posledice", "mogu uz malo truda i dobre volje", "ne mogu bitno, ali mogu da smanje negativan uticaj", "potrebno je da su informisani i disciplinovani". Vredna pažnje je i ocena da je "tokom ove pandemije stanje u prirodi poboljšano zbog manjeg zagađivanja".

I **anketirani građani** su gotovo jednoglasni da oni (građani) mogu uticati na poboljšanje kvaliteta životne sredine i smanjenje negativnih uticaja klimatskih promena u lokalnoj zajednici - 91,6% anketiranih, dvoje bez odgovora, a samo jedan anketirani smatra da građani tu ne mogu ništa da učine. Navedeni su brojni načini na koje građani mogu uticati a koje ćemo uslovno grupisati radi preglednosti datih odgovora:

(1) **Da počnu više da se bave tim pitanjem i menjaju svoje ponašanje:** Treba da se osveste i počnu više da se bave tim pitanjem, Da shvate značaj ovog problema, Da menjaju navike, Da menjaju ponašanje, Podizanjem svesti i pravilnim vaspitanjem mlađih generacija; Edukacijom kako da se ponašaju, Voditi računa o bezbednom odlaganju smeća, Da budu odgovorni prema životnoj sredini, Više aktivnosti u vezi sa klimatskim promenama.

(2) **Da se udružuju i podstiču motivaciju i aktiviranje drugih:** Uključivanjem u projekte, Ojačati partnerske odnose između civilnog društva i lokalne samouprave, Udruživanjem građana.

(3) **Da budu aktivni i prisutni u javnosti:** Glasnim negodovanjem i insistiranjem na ustavnom pravu na zdravu životnu sredinu, Da se organizuju i učestvuju na skupovima, seminarima i obukama, Aktivnim učešćem u projektima zaštite životne sredine u lokalnu.

(4) **Da sami organizuju akcije u neposrednoj okolini zgrade u kojoj stanuju:** Čišćenje grada i seoskih naselja, Da čiste svoje ulice.

(5) **Da prekinu sa lošim praksama koje uništavaju životnu sredinu:** Da ne bacaju smeće, da paze o otpadu koji bacaju, da ne zagađuju, da ne lože neprerađena ulja i gume, Bacati smeće na mesta koja su predviđena za to, Ne koristiti plastične kese, Reciklirati plastiku, Da ne zagađuju prirodu, U selima postoje kontejneri ali građani bacaju otpad naokolo.

Građani su navodili raznovrsne aktivnosti kojima bi se mogle predupređiti ili smanjiti uočeni problemi, direktno ili indirektno povezani sa klimatskim promenama. Navedene aktivnosti možemo podeliti u dve grupe: (1) **Aktivnosti opšte prirode:** Podizanje svesti o značaju učešća

---

² "Da mogu", "Naravno da mogu", "Svakako", "Da, mnogo", "Mogu uticati i pomoći", "Svakako da mogu", "Mogu na mnogo načina".

svih građana, Veće angažovanje građana, Aktivnijim učestvovanjem u svim akcijama koje se organizuju, Veća briga o opštoj higijeni u Opštini, Uticati na razmišljanje i svest ljudi, Uvođenje većih kazni za zagađivače, Subvencije države i beskametni krediti za energetska efikasnost, Uvođenje sistema prečišćavanja gasova, Zamena fosilnih goriva, Uvođenje obnovljivih izvora energije, Izrada nacionalne strategije i plana zaštite kvaliteta vazduha, Strožije kazne; i (2) **Konkretne aktivnosti na nivou opštine i naselja:** Veće kazne za divlje deponije, Promovisanje prevoznih sredstava koja ne koriste fosilna goriva, Prikupljanje, razvrstavanje i reciklaža otpada, Pošumljavanje, Organizacija EKO patrola, Smanjenje saobraćaja, Urediti deponiju koja je uništila jezero Buljanku, Akcije čišćenja.

Tabela: Aktivnosti (pitanje 13 i 14³)

Aktivnosti	učenici	građani
Čišćenje reka i rečnih obala	4	1
Redovno čišćenje ulica, parkova i javnih površina i briga o opštoj higijeni. Čišćenje seoskih naselja	9	4
Čišćenje zagađenih područja	2	1
Organizovano sakupljanje i selektovanje otpada, postaviti kontejnere za selektivno odlaganje otpada, sankcije za nepoštovanje propisa o selektivnom odlaganju otpada	14	5
Podsticati reciklažu, organizovati reciklažne centre	7	3
Odlaganje smeća na organizovane deponije, uklanjanje divljih deponija	4	2
Uključivati što više građana, podizati svest građana o njihovoj ulozi u poboljšanju životne sredine. Širiti znanja o štetnosti plastike	7	5
Edukacija o važnosti zaštite životne sredine. Izrada strategije zaštite životne sredine	7	3
Smanjenje potrošnje fosilnih goriva. Uvođenje obnovljivih izvora energije	3	2
Smanjiti upotrebu automobila. Zatvoriti glavnu ulicu za saobraćaj. Urediti pešačku zonu. Urediti kružne tokove.	5	2
Postaviti metereološku stanicu	1	
Organizovati različite aktivnosti radi poboljšanja životne sredine, organizovati EKO patrola,	2	3
Smanjiti seču drveća/šuma i podsticati pošumljavanje. Povećati javne zelene površine	4	2
Prilagoditi način upravljanja važnim sektorima (poljoprivreda, energetika, zaštita životne sredine, upravljanje vodama, šumarstvo) važnim za kontrolu klimatskih promena	1	
Smanjenje i kontrola zagađivača (fabrika)	2	1
Postaviti više kanti za đubre/otpad (i u gradu i u selima)	2	
Podsticanje da se štedi energija. Subvencije države i beskametni krediti za energetska efikasnost	1	2
Obezbediti da fabrike svoje otpadne vode ne sprovode u reke	1	
Stimulisati korišćenje bicikala.	2	1
Veće kazne (za divlje deponije, zagađivače)		3
Nije razmišljao/la o tome, bez odgovora		13

Iz odgovora u gornjoj tabeli može se izvesti **nekoliko zaključaka i preporuka:** (1) Akcije koje se odnose na konkretne aktivnosti čiji efekti su vidljivi za lokalno stanovništvo će zasigurno biti podržane i privući će veći broj građana, pod uslovom da budu dobro osmišljene i organizovane, da se obezbedi njihov kontinuitet i, što je možda najvažnije, da se odgovarajućim merama,

³ Jedan broj odgovora na pitanje 14 sadrži predloge aktivnosti pa smo te odgovore uneli u tabelu.

monitoringom i kontrolom predupredi uništavanje onoga što je prethodno urađeno, odnosno onoga što je rezultat/ishod akcije. Na primer, kada se ukloni i očisti "divlja" deponija potrebno je preduzeti efikasne mere kontrole i nadzora da se ona ne formira ponovo. Drugim rečima, da se očuva postignuti rezultat; (2) I srednjoškolski i odrasli građani žele da živi u čistoj, održavanoj i urednoj sredini. Srednjoročni programi uređenja okoline kao i konkretne akcije su efikasan mehanizam za animiranje građana i njihovo sudelovanje u ovakvim aktivnostima; (3) Aktivnosti koje mogu doprineti poboljšanju uslova mikro klime, kao što je pošumljavanje, sađenje drveća na javnim površinama, redovno održavanje javnih površina će zasigurno biti podržane od strane građana i motivisati ih da se i sami uključe u ove radove; (4) Širenje pešačkih ulica i pešačkih zona u gradskom prostoru, restrikcija upotrebe automobila, podsticanje korišćenja bicikala su proverene mere za razumevanje i "prisvajanje" gradskog prostora kao "svog" prostora; (5) Anketirani učenici i odrasli građani uviđaju odgovornost svakog pojedinca/građanina za stanje životne sredine. Jedan građanin doslovno kaže: "Problem su građani. Opština dobro radi". Ovakvi stavovi kao prioritete aktivnosti nameću, s jedne strane, uključivanje i kontinuiranu saradnju građana i njihovih udruženja sa lokalnim vlastima i upravom, kao i širenje stavova i uverenja o odgovornosti građana za kvalitet javnog prostora u kome žive. Bliskost građana i javnog prostora doprineće da građani u znatno većoj meri osećaju i doživljavaju javni prostor kao javno dobro, kao integralni deo svog svakodnevnog života, pa će se sa mnogo većom brigom i pažnjom odnositi prema tom prostoru.

Sažeto: I učenici i odrasli građani su **jednoglasni u oceni da je aktivnostima na lokalnom nivou moguće uticati na poboljšanje kvaliteta životne sredine i da građani mogu imati važnu ulogu** u tim aktivnostima. To se može učiniti tako što će: (1) Biti više zainteresovani za ove teme, menjati svoje ponašanje, odvikavati se od loših navika, shvatiti svoju odgovornost u odnosu na stanje životne sredine; (2) Se udruživati i podsticati druge građane da se udružuju; (3) Biti aktivniji i prisutniji u javnosti; (4) Prekidati sa lošim praksama i ponašanjem koje degradira i uništava životnu sredinu. Navedene su različite aktivnosti kojima bi se mogli preduprediti ili smanjiti uočeni problemi koji su direktno ili indirektno povezani sa klimatskim promenama – od aktivnosti opštije prirode do konkretnih mera koje se mogu primenjivati u svakodnevnom životu u prostoru opštine i naselja. Iz odgovora o mogućim aktivnostima mogu se sugerisati sledeći zaključci: (1) **Akcije koje se odnose na konkretne aktivnosti** čiji efekti su vidljivi za lokalno stanovništvo će zasigurno biti podržane i privući će veći broj građana, ako budu **dobro osmišljene i organizovane, ako se obezbedi njihov kontinuitet i ako se stvore uslovi da se očuva postignuti rezultat**; (2) Građani žele da živi u **čistoj, održavanoj i urednoj sredini** i spremni su da učestvuju u ostvarivanju takvog cilja; (3) Aktivnosti koje mogu doprineti poboljšanju uslova mikro klime, kao što je **pošumljavanje, sađenje drveća na javnim površinama**, redovno održavanje javnih površina će zasigurno biti podržane od strane građana i motivisati ih da se i sami uključe u ove radove; (4) **Širenje pešačkih ulica i pešačkih zona** je način vraćanja grada njegovim stanovnicima i percepciju gradskog prostora kao "svog" prostora; (5) Građani uviđaju **odgovornost svakog pojedinca/građanina za stanje životne sredine**. Jedan građanin doslovno kaže: "Problem su građani. Opština dobro radi". Ovakvi stavovi kao prioritete aktivnosti nameću, s jedne strane, uključivanje i kontinuiranu saradnju građana i njihovih udruženja sa lokalnim vlastima i upravom, kao i širenje stavova i uverenja o odgovornosti građana za kvalitet javnog prostora u kome žive. Bliskost građana i javnog prostora doprineće da građani u znatno većoj meri osećaju i doživljavaju javni prostor kao javno dobro, kao integralni deo svog svakodnevnog života, pa će se sa mnogo većom brigom i pažnjom odnositi prema tom prostoru.

Učešće u aktivnostima u Opštini i naselju

Na pitanje "Da li ste vi **lično učestvovali u nekoj aktivnosti** na poboljšanju životne sredine u vašoj Opštini?" potvrdno je odgovorilo 24 (41,3%) anketiranih učenika, a nije učestvovalo 34 (58,6%). Četiri učenika nisu odgovorili na ovo pitanje. Međutim, tek manji broj učenika (11-oro) su naveli konkretne akcije u kojima su sudelovali i to su mahom bile akcije u školskom dvorištu (čišćenje školskog dvorišta u selu, u osnovnoj školi), ili organizovane od strane škole (sakupljanje đubreta u okolini školskog dvorišta i reke).

Građani su u većem broju potvrdno odgovorili na pitanje da li su lično učestvovali u nekoj od akcija (24 odnosno 75,0% važećih odgovora). Od ukupnog broja anketiranih građana (43), na ovo pitanje nije odgovorilo njih devetoro (20,1%). Razlozi zbog kojih se građani uključuju u aktivnosti na unapređenju životne sredine su: bavljenje poljoprivredom, nastojanje da se doprinese javnoj dobrobiti, društvena odgovornost, važnost teme, profesionalna zainteresovanost, građanska obaveza i sl. Pasivan stav prema ovakvim akcijama se objašnjava starošću, čestim odsustvom iz grada, nedostatkom vremena,

Vidimo da postoji značajna razlika između obaveštenosti o postojanju problema (klimatska promene) i programa i aktivnosti kojima se mogu predupređivati potencijalne štete i sanirati već učinjene štete i osobnog angažmana u ovim programima naročito kod srednjoškolaca. Sažeto, **možemo oceniti da postoji značajna doza pasivnosti mladih (možda nešto manje kod srednje i starije generacije) u odnosu na kvalitet i uslove okruženja u kome obitavaju**. To je jedna od tema koju bi vredelo/imalo razloga pogurati u prvi plan javnog interesovanja i javnog diskursa, naročito na nivou lokalne zajednice (naselja i neposredne okoline stambene zgrade). Ima osnova da se pretpostavi da će veće angažovanje na nivou neposredne okoline stana i lokalne zajednice imati multiplicirajuće efekte - da će se to angažovanje širiti u vidu koncentričnih krugova na susedne i druge prostorne celine (blokove, ulice, javne zelene površine, površine za sport i rekreaciju, područja prirode itd.). To može da bude jedan od pristupa u politikama motivisanja građana da se više angažuju u programima koji teže ka poboljšanju ekoloških uslova i kvaliteta životne sredine svakodnevnog života.

Kada ove odgovore posmatramo s obzirom na mesto stanovanja, dobijamo sledeće brojeve. Od 28 učenika koji stanuju u seoskom naselju a koji su odgovorili na ovo pitanje, polovina je učestvovala u nekoj od akcija/aktivnosti, a polovina nije. Konkretne aktivnosti koje su učenici naveli su: čišćenje školskog dvorišta (3 učenika), čišćenje obale reke i skupljanje đubreta/otpada u selu po dvoje učenika.

Od 26 učenika iz grada Paraćina koji su odgovorili na ovo pitanje, njih devetoro (34,6%), su učestvovali u nekoj konkretnoj akciji, a sedamnaestoro (65,4%) nisu. Samo dvoje učenika su naveli u kojim akcijama su učestvovali (u okviru škole, odlaganje reciklažnog otpada).

Znatno više konkretnih odgovora, predloga i ideja dato je u odgovorima na pitanje "Da li bi se **određenim aktivnostima** u Opštini mogli preduprediti ili smanjiti uočeni problemi, direktno ili indirektno povezani sa klimatskim promenama? Koje aktivnosti imate na umu?". Pored jednoglasnog stava da se to može uraditi, bilo je vrlo raznolikih i veoma korisnih predloga o mogućim aktivnostima na smanjenju uticaja klimatskih promena u lokalnim zajednicama koje se

prvenstveno vide kao aktivnosti usmerene na čišćenje okoline i otklon od bahatog i neodgovornog ponašanja prema životnoj sredini i neposrednom okruženju.

Gradani su odgovorili na pitanje o nadležnosti i odgovornosti aktera za organizovanje i sprovođenje aktivnosti na poboljšanju kvaliteta životne sredine i smanjenju negativnih efekata klimatskih promena. Najčešće se navodi opština i njene službe (opština, lokalni savet za ekologiju, komunalna preduzeća, odsek za zaštitu životne sredine; Predsednik opštine; predsednici seoskih kancelarija; mesne kancelarije;) – 23 anketiranih građana. Potom slede udruženja građana (ekološka udruženja; političke stranke) - 12 anketiranih građana, i u manjem broju škole, preduzeća/fabrike, kao i republičke i regionalne ustanove. Ne retko anketirani građani ukazuju na potrebu saradnje i zajedničkog delanja različitih aktera (Opština uz pomoć udruženja građana; Lokalne samouprave uz saradnju sa NVO).

Sažeto: Postoji vidljiva razlika između obaveštenosti o postojanju problema (klimatske promene) i spremnosti na osobni angažman da se problemi rešavaju. Može se upozoriti da **postoji značajna doza pasivnosti, i to više među mladom generacijom, u odnosu na uslove i kvalitet okruženja u kome žive. Podsticanje motivacije građana** da se uključuju u aktivnosti na zaštiti i saniranju negativnih procesa u životnoj sredini van svake sumnje bi trebalo da se nađe među **prioritetnim ciljevima u programima** koji se odnose na unapređenje stanja životne sredine.

Zaključni komentar rezultata ankete:

I pored toga što postoje brojni nedostaci prilikom sprovođenja ove ankete, koji nameću znatan oprez prilikom interpretiranja dobijenih odgovora, njihove učestanosti i detaljnosti, moguće je ipak izvesti neke zaključke i dati neke predloge.

Relativno visok procenat (četiri petine) učenika koji imaju neka znanja ili su čuli o fenomenu klimatskih promena govori u prilog tome da se **pripadnici mlade generacije interesuju za ovu temu**. Anketirani učenici poseduju neka znanja o temi klimatskih promena i definišu ih opisom, navođenjem karakteristika, navođenjem uzroka, pojavnih oblika ili posledica na uslove i kvalitet života i stanje živog sveta. Jedna petina anketiranih učenika nije čula za narativ o klimatskim promenama. Da li je to mnogo ili malo za uzrast 16 do 19 godina ostaje da se proceni. Trećina ispitanika nema saznanja da se u međunarodnoj zajednici preduzimaju različite aktivnosti na smanjenju negativnih efekata klimatskih promena. I među odraslim građanima je visoko učešće onih koji se interesuju za ovu temu.

Nešto manje od dve trećine (60,7%) odgovorili su da imaju lična zapažanja o klimatskim promenama u svojoj sredini, dok njih 39,3% nisu uočili takve promene. Na podpitanje onima koji imaju takva iskustva, kako se te promene manifestuju, dobili smo zanimljive odgovore, koji ukazuju da i kod mladih ljudi i kod oraslih postoji interes za kvalitet okruženja i da obraćaju pažnju na različite dimenzije kvaliteta neposredne okoline u kojoj žive.

Kada se spustimo na lokalni nivo (opština) iz dobijenih odgovora sledi da četiri od deset anketiranih ne znaju da se u opštini organizuju različiti programi i aktivnosti koje imaju za cilj unapređenje kvaliteta životne sredine ili smatraju da takve aktivnosti u opštini uopšte ne postoje. U dobijenim odgovorima preovlađuju akcije čišćenja, prikupljanja i pripreme otpada za reciklažu i druge aktivnosti koje su primarno usmerene na poboljšanje higijene javnih prostora. I među odraslim građanima četiri od petoro anketiranih zna da postoje programi i aktivnosti na lokalnom

nivou. Ipak je znatno manji broj onih koji znaju za konkretne programe u ovoj Opštini. Dobijene odgovore tumačimo kao dobru polaznu osnovu za širenje aktivnosti i organizovanje drugih programa koji će doprineti unapređenju kvaliteta životne sredine (kao što je sađenje stabala i/ili masovnije pošumljavanje), koji će se u sve većoj meri percipirati kao javni interes i unapređivanje javnih dobara u lokalnoj zajednici.

Različiti su izvori obaveštavanja o stanju životne sredine, klimatskim promenama i mogućim pristupima u smanjenju negativnih učinaka klimatskih promena na lokalnom nivou. Iz dobijenih odgovora se stiče utisak da se anketirani najmanje obaveštavaju iz lokalnih medija. To ukazuje na potrebu da se intenzivira sistem i modaliteti informisanja na lokalnom nivou, koji će u većoj meri razviti mrežu obaveštavanja i komunikacije različitih grupa građana – organizacija civilnog društva, stambenih zajednica, obrazovnih ustanova, uprave i administracije, kao i ustanova koje su odgovorne za sisteme kontrole i održavanja javnog reda.

Iz dobijenih odgovora može se steći utisak o relativnoj pasivnosti i uslovno rečeno, nedovoljnom učestvovanju u akcijama u lokalnoj zajednici, što se nešto više pokazuje kod mlađe generacije. Nema sumnje da bi bilo potrebno preispitati način organizovanja lokalnih akcija i dati veću podršku uključivanju građana, naročito mladih i podsticati ih ne samo da se uključe u već pripremljene akcije, nego da se sami organizuju, udruže, artikulišu i realizuju aktivnosti, programe i akcije. Po našem sudu, veoma je značajno što su svi anketirani odgovorili da građani mogu uticati na poboljšanje kvaliteta životne sredine i smanjenje negativnih učinaka klimatskih promena u lokalnoj zajednici. To ukazuje da je neophodno tragati za novim i prilagođenijim modalitetima aktiviranja i uključivanja građana, naročito mlađe generacije, u ove aktivnosti. U tome, zasigurno se mogu koristiti iskustva drugih lokalnih zajednica koje su u znatno većem obimu i sa znatno raznovrsnijim mehanizmima uspele da razviju svest kod građana da je visok kvalitet životne sredine ne samo njihov interes nego i javno dobro u čijem stvaranju, održavanju i unapređenju učestvuju svi, da je to uslov pojedinačne i opšte dobrobiti i blagostanja.

Razgovor u fokus grupi

U okviru rada na projektu *Pametno lokalno planiranje u borbi sa klimatskim promenama*, u Paraćinu je 30. maja 2020. godine (hotel Petrus, od 11 do 14 časova) održan razgovor sa zainteresovanim stranama. Tema sastanka je bila analiza uslova i pretpostavki za formiranje analitičke podrške potrebne za rad na *Strateškom okviru za klimatsko planiranje*. Cilj sastanka je bio:

- Dopuna anketnog istraživanja - dijagnostikovanje stanja o spremnosti lokalne zajednice na aktivnosti prilagođavanja i smanjenja negativnih uticaja klimatskih promena,
- Razgovor o izradi internog plana preostalih glavnih događaja u projektu,
- Razgovor o završnoj obradi i prezentaciji analiza i planu zagovaranja, i
- Povezivanje sa drugim srodnim i važnim projektima, identifikacija glavnih stejkholdera i saradnja sa Opštinom i donosiocima odluka.

U razgovoru je učestvovalo 11 učesnika.

U prikazu razgovora usredsredićemo se na ključne teme i ocene uslova realizacije projekta o kojima se raspravljalo tokom dvočasovnog razgovora.

Udruživanje građana je jedan od ključnih uslova za unapređenje kvaliteta životne sredine i efikasnog sprovođenja planova i projekata u predupređivanju i smanjivanju negativnih posledica klimatskih promena. Sposobnost udruživanja, uspešnost prepoznavanja i definisanja zajedničkih ciljeva, definisanje i usvajanje sredstava za ostvarivanje ciljeva, angažovanje građana i privlačenje što već broja učesnika u ovim i sličnim projektima su vrednost i veština koje se uče i godinama praktikuju i usavršavaju. Države koje imaju dobro organizovane građane imaju i visok kvalitet života. Drugim rečima, bez aktivnih, autonomnih i dobro (samo)organizovanih građana ne mogu se ostvariti visok nivo i zadovoljavajući standardi kvaliteta života i životne sredine. Ovaj stav je direktno povezan sa političkom organizacijom i strukturom države i društvene zajednice. Samo demokratske države mogu imati kvalitetna, funkcionalna i učinkovita udruženja građana, jer se u tim državama razumeva uloga građanina i podržavaju različite forme udruživanja radi ostvarivanja javnih interesa i javne dobrobiti. Javni interes se ne sagledava kao nešto što je oprečno privatnom interesu, već su javni i (legitimni) privatni interesi u odnosu simbioze i komplementarnosti. Civilno društvo i udruženja građana formiraju prostore autonomnog delovanja, koje autoritarni sistemi nisu u stanju da prihvate i asporbuju, jer ugrožavaju njihovu monopolsku poziciju i apsolutnu kontrolu svih ključnih društvenih i javnih tokova i aktivnosti. S tog razloga, totalitarne (nedemokratske) države uvek gaje sumnju prema udruženjima građana, nastoje ne samo da ih u potpunosti kontrolišu i nadziru, već permanentno traže načine da ih kompromituju i stvore u javnosti negativnu predstavu o takvim asocijacijama, njihovim ciljevima i aktivnostima.

U Srbiji su **tradicionalno postojale različite forme građanske ispomoći i građanske solidarnosti**, kojima su građani pomagali jedni drugima. Takav institut je na primer bio moba. Moba je vekovima funkcionisala u seoskim naseljima kao važna poluga međusobne podrške i ispomoći. Zadužbine i fondacije su jedan od najtrajnijih dokaza postojanja autonomnih građana i visokog stepena solidarnosti u Srbiji u drugoj polovini 19. veka i prvoj polovini 20. veka. Dolazak totalitarne države posle Drugog svetskog rata potisnuo je, ili preciznije, razorio je različite forme udruživanja građana (moba, fondacije, zadužbine...) i država je bila ta koja se postavila kao "velika mama" koja o svemu brine, koja sve čini za svoju (neuku i nesposobnu) mladunčad, ali koja ih istovremeno strogo kontrolišu i temeljno sputava njihov samostalni razvoj i odgovornost kako za sebe i svoj život, tako i odgovornost prema drugima (porodici, komšiluku, zajednici, profesiji itd.). Uprkos demokratskoj tranziciji, civilno društvo i udruženja građana nisu integrisana u Srbiji kao ravnopravan akter društvenog razvoja i javnih politika. Javna uprava i političke nomenklature u Srbiji još uvek vide udruženja građana i organizacije civilnog društva kao inostrane agenture, antidržavne aktere sumnjivih namera i ciljeva, kojima ne treba verovati i koji promovišu nečije partikularne, prikrivene i zle namere i planove. Kako već decenijama potvrđuju iskustva razvijenih demokratskih društava, sa visokim ekonomskim, socijalnim, kulturnim i ekološkim standardima, udruženja građana su neophodan akter održivog i kvalitetnog razvoja jedne zajednice.

Cilj ankete sprovedene među učenicima srednje škole i među odraslim građanima Paraćina je bio da **proceni spremnost građana da se aktiviraju** u oblasti unapređenja stanja životne sredine i

smanjivanju negativnih efekata klimatskih promena u lokalnoj zajednici. Po našoj oceni, anketa je pokazala da, i među srednjoškolcima i među odraslim građanima **ima puno zainteresovanih za temu o klimatskim promenama i načinima za poboljšanje kvaliteta životne sredine**. To ukazuje na važnost **kontinuiranog podizanja svesti građana** o njihovoj odgovornosti za stanje životne sredine, kao i na povezivanje različitih aktera: uprava, vlast, građani, kao bi preduzete aktivnosti imali što bolji učinak i uključile što veći broj zainteresovanih strana.

Jedno od važnih pitanja postavljeno u razgovoru je **kako modelirati energetske sisteme koji zadovoljavaju ekološki održive kriterijume**, a kako destimulisati energetske sisteme koji proizvode štete u životnoj sredini, javnom zdravlju, i uopšte, u prostoru jedne zajednice. U odgovoru na ovo pitanje nailazimo na brojne različite interese i aktere različitih snaga, moći i uticaja. Jedni se bore da zaustave i smanje negativne učinke klimatskih promena, dok je pozicija drugih da održe i obezbede nastavak i trajanje sadašnjih (štetnih, sa lošim posledicama) politika i aktivnosti. Još uvek tema **klimatskih promena na globalnom nivou nije dovoljno saznata niti prisutna**. Nastoji se da se ova tema sa globalnog nivoa polako spušta na nivo država. Većina država veoma teško prihvata obaveze koje se odnose na smanjenje ili eliminaciju uzroka zagađenja i uzroka negativnih klimatskih promena. Na primer, veoma teško i uz velike otpore se donose odluke o smanjenju upotrebe fosilnih goriva. **U Srbiji se veoma mali broj ljudi bavi ovom temom na republičkom nivou**. Stanje je još teže kada se spustimo na **lokalni nivo**. Beograd je u nekom pogledu iskočio iz ove sheme slabe zainteresovanosti. Ali ostale opštine ovu temu potpuno ignorišu. Najčešća praksa je da se pribavi/uradi gotova studija, koja ostaje mrtvo slovo na papiru, ili se ni to ne uradi. **Paraćin je na ovom planu jedna od opština u Srbiji koja je dosta uradila**. Urađeno je nekoliko sektorskih studija. Sada se radi o tome koje konkretne mere će se doneti, kako će se one primeniti, dalje razvijati, kako će se obezbediti praćenje ostvarivanja ovih mera. Potrebno je da energetska plan koji je donela opština Paraćin se doradi i upotpuni i da se oblikuje kao klimatsko-energetski plan. Takva praksa postoji u EU. On je u standardnoj formi obavezan za sve opštine u Evropi. Mi ga zovemo NCEA - Nacionalni klimatsko-energetski plan. Problem je što postoji **ogroman jaz između onoga što je napisano/planirano i onoga što se realizuje, što se ostvari**. Veliki broj opština je u stanju da naruči i da plati izradu takvog plana. Ali mali broj opština je u stanju da taj plan realizuje. **Paraćin je prva opština u Srbiji koja ima šansu da provede klimatsko-energetski plan**. Za to je potrebno investirati određenu količinu vremena, da se plan razradi i da bude sproveden. Pitanje da li postoje izvori za finansiranje sprovođenja ovog plana bolje je preformulisati i pitati se da li su građani spremni sami da započnu realizaciju ovog plana, da se organizuju i da naprave prve korake. Tek potom ima smisla da se traže potrebna sredstva, da se takav plan finansijski podrži. Drugim rečima, veće izgleda za realizaciju ima sled koraka u kojima se građani prvo organizuju, utvrde i dogovore aktivnosti, pa onda krenu u potragu za finansijskim izvorima. U svakom slučaju, treba probati. To je jedan od koraka. Od posebne važnosti je da se **usklađuju i koordiniraju različiti projekti koji imaju isti cilj**. To bi bio mozaik manjih projekata koji imaju isti cilj – unapređenje stanja životne sredine i suočavanje sa klimatskim promenama.

Postoje **primeri dobre prakse** koje bi trebalo razmotriti. U Srbiji dobar primer je grad/opština Šabac koji je radio nekoliko projekata koji su pokrivali manje kvartove. Navedeni su i primeri iz Danske, gde se kroz razgovore u lokalnim zajednicama dolazilo do artikulacije problema,

definisanja ciljeva i načina kako se mogu ostvariti, identifikovanja aktera i konkretnih zaduženja. Na **primerima dobre prakse se pokazalo/potvrdilo koliko je važno da se građani uključe u različite aktivnosti**. Na primer, u meri u kojoj se građani uključe u čišćenje i uređenje grada, taj grad će uspeti da te standarde održi. Neophodno je da građani shvate da su odgovorni za stanje životne sredine. Sami građani su nam rekli da i u seoskim naseljima postoje kontejneri za otpad, ali ljudi nemaju naviku da ih koriste.

Klimatske promene će biti sve akutnije i sa težim posledicama. S tog razloga je neophodno o njima što više razgovarati. **Nedovoljnost i oskudica finansijskih sredstava su ozbiljan i perspektivno sve veći problem**. Epidemija covid-19 će drastično smanjiti opštinske budžete. I do sada je opština Paraćin, već nekoliko godina, imala probleme sa budžetskim prihodima, umanjenim transferom sredstava iz republičkog budžeta, podkapacitiranim brojem zaposlenih i nedovoljnim stručnim kapacitetama da realizuje projekte i programe. Zbog političkih okolnosti, postoji visok stepen neizvesnosti u pogledu razvoja u budućnosti u opštini Paraćin. U sadašnjim/datim okolnostima, opština Paraćin je upućena na finansijsku podršku iz inostranstva, jer je zaobilaze finansijska sredstva iz republičkog budžeta. Treba napomenuti da su eksterni izvori finansiranja veoma mali. To značajno ograničava i sužava izgleda i mogućnost da se u opštini Paraćin finansiraju i realizuju neki važni projekti koji se tiču klimatskih promena i stanja životne sredine. Takođe, nije izvesno koliko će se ostvariti zakonski propisi o donošenju srednjoročnih i kratkoročnih planova razvoja. **Ne postoje sankcije za neizvršavanje zakona i zakonskih propisa**. To možemo ilustrovati izostankom primene zakonskih propisa o selekciji i separaciji otpada. Nijedna opština u Srbiji nije sankcionisana zbog neizvršavanja takve obaveze koja je propisana zakonom. Drugi primer odnosa prema mehanizmima za smanjenje negativnih učinaka klimatskih promena i unapređenja stanja životne sredine je ukidanje ekološkog fonda. **Zakonski propisi o ekološkom fondu su međusobno oprečni i kontradiktorni a rezultat je faktičko ukidanje ekološkog fonda**.

U nastavku razgovora postavljena su pitanja: Šta vas najviše ugrožava?, Šta bi prioritetno trebalo uraditi u Paraćinu da bude otporniji na sušu, poplave...?, Koje mere bi se mogle predložiti?. Rečeno je da postoje mali rečni tokovi koji su rizik jer se bujice u njima teško mogu preduprediti. Pored nedostatka novca i smanjenja fondova koji su najozbiljniji problem, nedostaju i drugi mehanizmi za smanjenje posledica bujičnih tokova. Ne postoji svest niti građani razmeju da bez njihovog pozitivnog stava i poštovanja propisanih standarda i režima korišćenja prostora ne mogu da se preduprede bujični tokovi i smanji rizik od poplava. Organizovanja građana prisutno je u veoma malom broju sela. Tek je **nekoliko primera udruživanja i zajedničkog preduzimanja aktivnosti radi zaštite od poplava**. Po pravilu, što je selo izolovanije i udaljenije od opštinskog centra, postoji veća povezanost među građanima. U tim izolovanim selima građani se češće udružuju, verovatno zbog toga što o njima nijedna vlast ne brine niti je brinula. Međutim, postoji tek nekoliko primera takve prakse samoinicijativnog udruživanja i organizovanja zajedničkih aktivnosti u seoskim zajednicama radi ostvarivanja javnih interesa i zaštite privatne imovine. Stalno se očekuje da neko drugi uradi te poslove. Ljudi su okrenuti samo sebi. Otvoreno je pitanje da li će vremenom shvatiti da moraju da se udruže. Da drugog izbora nema. Nema sumnje da bi projekti koji bi bili organizovani u seoskim naseljima i koji bi imali za cilj podizanje motivacije i razumevanja potrebe da se građani sami organizuju i sprovede aktivnosti od značaja za smanjenje

negativnih klimatskih promena i unapređenja stanja životne sredine mogli da doprinesu većoj zainteresovanosti i spremnosti građana da se bave ovim, uslovno rečeno javnim poslovima.

Poseban problem u Srbiji, koji temeljno ugrožava aktivnosti na planu zaštite i unapređenja stanja životne sredine je **potpuna centralizacija odlučivanja u svim oblastima života**. Lokalnim samoupravama su oduzete brojne nadležnosti, koje su tradicionalno u sferi delanja i odlučivanja na lokalnom nivou u demokratskim državama. Građani u Srbiji nisu ni svesni koliko je Srbija centralizovana država. Ona je centralizovana teritorijalno – postoji centar u kome se donose odluke a sve ostalo je periferija koja je ovlašćena samo da te odluke sprovede. Zakoni odražavaju tu centralizaciju. Zakoni su najbolji indikator centralizacije. Centralizovano je raspolaganje novcem iz budžeta, arbitrarno je odlučivanje o njegovoj raspodeli i alokaciji. Nije moguće delovati u prostoru, nije moguće plasirati bilo kakve nove ideje ako one nisu aminovane od strane ministarstava ili nekog drugog tela iz republičkog centra. Zakon o energetici i Zakon o rudarstvu onemogućavaju bilo kakvu inicijativu sa lokalnog nivoa. Ne možete staviti solarni panel na krov ako nemate dozvolu sa centralnog nivoa. Tela sa centralnog nivoa mogu da donose odluke koje su u potpunoj suprotnosti sa interesima građana i vlasnika imovine u lokalnim zajednicama. **Građani u lokalnim zajednicama često ne znaju da je doneta odluka da se u njihovom naselju, ili tik uz njihovu imovinu, vrše, na primer istražni radovi koji će uzrokovati štetu na njihovoj imovini, ugroziti kvalitet njihovog života, ugroziti njihovo zdravlje ili oboriti vrednost njihove imovine.** Investitor koji je pod zaštitom države ima apsolutni prioritet u sprovođenju svojih nauma i svojih interesa u odnosu na vlasnika imovine na tom prostoru i u odnosu na lokalnu zajednicu u kojoj se projekat realizuje. Ukratko, danas živimo u vremenu **potpune koncentracije/centralizacije: odlučivanja, nadležnosti, planiranja, raspolaganja javnim novcem...** Ukinuto je **prirodno pravo lokalnih zajednica i građana da regulišu svoj život**. Bilo kakvo delovanje na lokalnu, ukoliko nije odobreno iz centrale (iz Beograda) nije moguće, to je nemoguća misija. Veliki broj građana je svestan ovakve situacije. Oni znaju da ne samo da nemaju podršku, nego njihove autonomne aktivnosti mogu da izazovu otpor i osudu, ukoliko iz bilo kog razloga zasmetaju interesima, namerama i planovima iz centra. Sve ove tvrdnje se mogu najbolje ilustrovati stanjem u **oblasti energetske efikasnosti**. Javni sektor (država) je jedino zainteresovan za unapređenje energetske efikasnosti u javnim objektima, dok su objekti građana prepušteni samostalnom snalaženju vlasnika. Javni sektor ne želi da da novac za podršku građanima da izoluju energetske svoje privatne objekte. Svakom razumnom čoveku je jasno da Fond za energetske efikasnosti nužno mora da bude usmeren i da podrži aktivnosti građana na unapređenju energetske efikasnosti, kako u javnom prostoru tako i njihovih privatnih objekata. Građani su, međutim, isključeni iz bilo kakvih mogućnosti odlučivanja. Da li će ovakvo stanje početi da izaziva organizovane otpore građana je pitanje na koje nemamo odgovor. Ali znamo da je zbog ovakve centralizovane situacije i podređenog položaja građana i lokalnih samouprava od izuzetne važnosti da se što više govori i da se što više zna o **primerima dobre prakse, o opštinama, lokalnim zajednicama i građanima koji su uspeli uprkos ovakvim ograničenjima i teškoćama, da postignu određene rezultate u svojim lokalnim zajednicama**. Javni govor i širenje informacija o primerima dobre prakse su neophodni kako za same građane iz lokalne zajednice da vide koliko su uspeli da urade i koji su efekti njihovih napora i rada, tako i za druge opštine kao primer šta se ipak može uraditi kada se građani i lokalna uprava povežu, dobro organizuju, kada zajednički i koordinirano sprovode svoje planove i aktivnosti. **Saradnja opštinske uprave sa građanima bi**

trebalo da se formalizuje. Predlog je da se u Paraćinu to uradi tako što će se organizovati jedno telo/grupa/tim, na nivou opštine. Da se skupi grupa od desetak ljudi koji će imati ekspertsku podršku. Odluka o formiranju takvog tima bi mu dala legitimitet. Taj tim bi mogao da predlaže i unapređuje međusobne odnose između različitih aktera. To bi bio i dobar način da se usmeri i bolje organizuje saradnja opštine sa akterima iz drugih sredina, a naročito sa partnerima iz inostranstva. To bi bio i način za efikasnije traženje i realizaciju sredstava iz EU fondova i uspostavljanje saradnje sa drugim akterima iz inostranstva

Jedan od problema je i **implementacija projekata.** Jedna od stavki iz ugovora o saradnji sa partnerom iz Švajcarske se odnosi i na segment planiranja i implementacije u projektima unapređenja energetske efikasnosti i borbe za smanjenje negativnih efekata klimatskih promena. **Sprovođenje/realizacija projekata, monitoring i javno izveštavanje su jedan od "uskih grla" u Srbiji.** U saradnji sa partnerom iz Švajcarske imamo njihovu ekspertsku podršku koja se odnosi na aktivnosti oko obuka, humanih kapaciteta i jačanja humanog kapitala. Potrebno je, međutim, puno napora da se projekti ostvare i da javnost bude o tome uredno obavještena.

Postavljeno je pitanje šta može da se uradi na **institucionalnom unapređenju položaja opština** a posebno na **unapređenju stručnih kapaciteta zaposlenih**, uključujući i broj zaposlenih u javnoj upravi koja treba da bude u skladu sa propisima nacionalnog zakonodavstva i sa standardima Evropske Unije. Da li se to može poboljšati u toku procesa pridruživanja? Odgovor na ovo pitanje zavisi od toga koliko su procesi pridruživanja EU stvarno utemeljeni, a koliko su fingirani. U opštini Paraćin postoji manjak stručnih i kvalifikovanih izvršioaca na tako važnim poslovima kao što su urbanističko planiranje, izdavanje dozvola i sl. To radi priučeno lice, jer **Opština ne može da dobije saglasnost** od resornog ministarstva da na tom radnom mestu zaposli kvalifikovano lice (koja obaveza je propisana zakonom). Dakle, Opština nema kvalifikovanog urbanistu, prostornog planera ni brojne druge stručne profile neophodne za kvalitetan, efikasan i celovit rad službi.

Opština Paraćin je prva uspostavila Fond za energetske efikasnosti. Prva je u Srbiji usvojila Strategiju održivog razvoja uz podršku Vlade kraljevine Norveške. Međutim, **date političke i strukturne okolnosti i pozicija Opštine u hijerarhiji moći i odlučivanja onemogućila je, ili zaustavila implementaciju ovih dokumenata.**

Postavljeno je pitanje da li bi intenziviranje saradnje sa partnerskim gradovima (Projekat Evropa za građane) iz Evrope moglo da pomogne u realizaciji programa lokalnog razvoja. Učesnici razgovora su saglasni da je **potrebno pomoći građanima (udruženjima građana) da naprave sopstvene samostalne projekte unapređenja energetske efikasnosti u svojim domaćinstvima i svojim naseljima**, da procene opravdanost takvih ulaganja, njihove moguće efekte, da procene obim potrebnih sredstava, dinamiku i faze pribavljanja i trošenja sredstava... Postoje rešenja za unapređenje energetske efikasnosti na nivou domaćinstava i/ili grupa domaćinstava u manjim naseljima (seoskim zajednicama, prigradskim zonama i sl.), ali je preduslov toga da građani budu osposobljeni da samostalno i sa ličnom odgovornosti donose planove energetske efikasnosti i da planiraju sredstva za te aktivnosti. Jedan od primera dobre prakse je **bio-energetsko selo.** Kod nas je bio-energetsko selo na nivou naučne fantastike, dok je u EU to gotovo svakodnevna i uobičajena praksa. Selo ima energanu na bio masu, na koju se vezuje jedna po jedna kuća. Energana se pokazala neuporedivo efikasnijom nego zbirna suma šporeta u pojedinačim domaćinstvima.

Građani su to shvatili na osnovu iskustva. Energana troši gorivo iz neposredne okoline (sečke i sl...). Energana funkcioniše samo sa jednim parcijalno zaposlenim čovekom, koji brine o nabavci goriva, održavanju. Energane su dokaz ekonomskog smisla udruživanja i racionalnosti trošernja energije, ljudskog rada i vremenske efikasnosti. **U sadašnjim zakonskim okvirima i odnosima moći i nadležnosti između centralne i lokalne vlasti u Srbiji danas nije moguće napraviti čak ni takvu malu energanu za seosko naselje, a da taj postupak ne traje godinama** (dozvole, saglasnosti, odobrenja, administrativne zavrzame...). Takva situacija će obeshrabit i najveće entuzijaste, jer je potrebno uložiti ogroman rad, napor i energiju a ishod je potpuno neizvestan. Zakonodavni okvir je napravljen tako da onemogućava realizaciju takvog projekta. Jer čak i tako mali projekat je potvrda postojanja autonomije i samostalnosti građana, što birokratizovani autoritarni sistem sebi ne sme da dozvoli. U takvom (birokratizovanom i autoritarnom) sistemu odluke se donose brzopletu, nekoordinirano i nepravično. Na primer, domaćinstvima je uvedena taksa za šporete koji zagađuju iznad dozvoljene granice. Prethodno nije bilo nikakve inicijative niti aktivnosti da se zamene lokalna ložišta koja produkuju veliko zagađenje. Sada će ljudi biti kažnjeni što imaju neadekvatne šporete i lokalna ložišta, a da im prethodno niko nije ponudio adekvatno rešenje i ekonomski održivu zamenu neefikasnih lokalnih ložišta. Vlast nije ništa učinila na smanjenju energetske siromaštva građana i na poboljšanju energetske situacije građana i njihovih domaćinstava iako o tome postoje brojni dokumenti, projekti, konferencije, preporuke i sl. Vlast, naprosto, nije zainteresovana da se bavi tom temom, a nema nameru da prepusti ovlašćenje nekom drugom da se time bavi.

Važno je napomenuti i imati na umu, kada razgovaramo o energetskej efikasnosti, da su **ekološke takse u Srbiji drastično umanjene. Krupni kapital (javni i privatni) je uspeo da izlobira drastično smanjenje ekoloških taksi.** Najveći zagađivači su de fakto oslobođeni plaćanja naknada za zagađivanje, jer takse nisu dimenzionirane u odnosu na intenzitet, stepen/obim i vrstu zagađenja, nego je utvrđena gornja granica takse. Taj posao su predvodili NALED i Privredna komora Srbije, sa obrazloženjem da se time umanjuju parafiskalni nameti. Ishod toga je da se **veliki zagađivači oslobađaju plaćanja naknade za učinjene ekološke štete, odnosno da se posledice ovih šteta prebacuju na lokalne zajednice odnosno građane i njihovo zdravlje, imovinu, ekonomsku situaciju, uslove privređivanja** i dr. Ranije je naknada iznosila 0,4% od prihoda, a sada je naknada fiskna i maksimalno može da iznosi 2 miliona RSD. Na sve to, zagađivači sami utvrđuju stepen i intenzitet zagađenja. **Nema procena javnih šteta i gubitaka kojima su izloženi građani.** Eksterne štete na poljoprivrednoj proizvodnji, zemljištu, kvalitetu vode i vazduha, javnom zdravlju, imovini i dr. nisu predmet interesovanja i obaveza javnog sektora (države). Takvih analiza uopšte nema. Ili su sporadične, nepouzdate i parcijalne. Podaci su neverodostojni i ne pokrivaju pojavu u celini.

Postavljeno je pitanje da li se tema o položaju lokalnih zajednica može postaviti na Nacionalnom konventu? Konstantovano je da je **redukovanje prava i nadležnosti, kao i sužavanje finansijskih izvora za lokalne zajednice antievropski trend i oprečan je svim dokumentima i principima organizacije i funkcionisana u EU.** Zbog toga ima opravdanja da se ova tema predloži Nacionalnom konventu da je analizira i istraži implikacije ovakve politike na pregovaračka poglavlja.

Jedan od učesnika je otvorio **pitanje izgradnje MHE**. U opštini Paraćin je obustavljena izgradnja MHE na reci Grzi. Izgradnja je obustavljena zbog nekih proceduralnih nedostataka/greški prilikom izdavanja dozvole, ali nije zabranjena. Ne zna se kakav će biti konačan ishod. U Srbiji se širi informacija da EU podržava izgradnju MHE, što nije tačno. Većina evropskih demokratskih država je pod pritiskom javnosti i ekoloških organizacija odustala od izgradnje derivacionih MHE, koje proizvode neminovne i nepopravljive štete na biljni i životinjski svet, na lokalnu ekonomiju, na režime površinskih voda i sl. **MHE imaju smisla samo kada se uklapaju u energetske plan (seoske) zajednice – plan razvoja poljoprivrede, plan korišćenja vodnih resursa i dr.** Tada se samo deo vodotoka koristi za proizvodnju struje, ali se ne lišavaju vode ostale poljoprivredne i privredne aktivnosti niti se narušava biljni i životinjski svet koji zavisi od tog rečnog toka. Ne uništava se biodiverzitet niti se proizvode bilo kakve štete u okruženju. **MHE ne znači ništa za energetske sistem države. Ona ima smisla samo za seosku zajednicu.** Ekološki, ekonomski i socijalno prihvatljiva MHE radi na principu vodenice, ona samo na kratkoj distanci, od nekoliko metara uzima vodu, proizvodi struju i vodu dalje isporučuje/vraća u rečni tok. U Srbiji su privatni investitori zainteresovani za MHE samo zbog povlašćenih fid-in tarifa. Ti investitori su, bez izuzetka, u personalnim i ekonomskim spregama sa državnim i partijskim nomenklaturama. Povlašćene cene koje se ostvaruju putem fid-in tarifa nisu beznačajne niti simbolične. Svi građani u Srbiji plaćaju taksu za povlašćene proizvođače električne energije. Zbirno, radi se o desetinama miliona evra koje ti povlašćeni "investitori" zarađuju nanoseći velike štete lokalnim zajednicama i vlasnicima zemljišta i objekata u zonama u kojima se voda oduzima. Od područja bogatih vodom i mrežom rečnih tokova prave se bezvodna, pustinska područja, sa tzv. biološkim minimumom od navodnih 10% rečnog toka. Ti "proizvođači" ekološki čiste energije iz obnovljivih izvora su se povezali sa političkim nomenklaturama i javnim preduzećima. Elektroprivreda Srbije ima monopol u proizvodnji energije. Fid-in tarife za struju iz sunca i vetra su već podeljene pristalicama i finansijerima političke nomenklature. **U Srbiji nema primera izgradnje MHE koje imaju akumulacije i koji služe za izravnavanje vodnih ekstrema, prihvatanje viškova vode, poplavnih talasa i sl.** Takvih MHE nema u Srbiji.

Broj **zaposlenih** u opštini Paraćin je oko 11.000. Broj nezaposlenih je preko 7000 (računajući zaposlenost prema propisima Nacionalne službe za zapošljavanje, da je neko zaposlen ako radi jedan sat nedeljno). Realan broj nezaposlenih je znatno veći, naročito ako ubrojimo građane koji su u potrazi za poslom otišli iz zemlje.

Postavljeno je pitanje da li se **borba protiv klimatskih promena prepoznaje na lokalnom nivou kao bitna**, kao tema važna za ekonomski i socijalni razvoj opštine. Sagovornici su saglasni da se ovaj problem još uvek sagledava najčešće iz **perspektive razvoja poljoprivrede**. Gubitak posla je veliki broj ljudi usmerio ka poljoprivredi. Najveća opasnost koja se vidi u klimatskim promenama je **rizik od suša. Još uvek se ne razmišlja o promeni i prilagođavanju novih poljoprivrednih kultura klimatskim promenama. Ne razmišlja se ni o energetskim aspektima i potrošnji energije u poljoprivredi niti o alternativnim načinima proizvodnje energije za potrebe u poljoprivredi. Nema solarnih panela, ne koriste se toplotne pumpe. Plastenci se greju lokalnim ložištima na sečku.** Postoji ideja da UNDP radi projekat, preko zelenog fonda, o formiranju jezera čija voda bi služila i za turističke svrhe i za navodnjavanje. Pomenuto iskustva grada i opštine Šabac su dobar primer za efikasno navodnjavanje (kap-po-kap)

i saradnju javnog sektora sa privatnim vlasnicima i proizvođačima u pokrivanju velikih poljoprivrednih površina sistemima/mrežama za navodnjavanje. Rečeno je da je ranije u opštini Paraćin bilo aktivno dosta udruženja građana u oblasti poljoprivrede. Pokušaj stvaranja zadruge je propao. **Poljoprivrednici još uvek nisu svesni važnosti zadruge za proizvodnju i plasman proizvoda, kao i za uvođenje i održavanje standarda u poljoprivrednoj proizvodnji.** Navodnjavanje će biti od prioritetnog značaja za razvoj poljoprivrede u ovoj opštini.

Grad nema toplanu. Ranije je nekoliko gradskih stambenih blokova bilo priključeno na toplanu iz fabrike stakla.

Postoje i druga pitanja od značaja za poboljšanje kvaliteta životne sredine i smanjenje negativnih uticaja klimatskih promena. Takvo ključno pitanje je kako da se organizujemo da **održimo i sačuvamo ono što je urađeno kroz projekat.** Kazne nisu rešenje, nego učenje, primeri, mediji, javnost. Važno pitanje je **kako unaprediti lokalne medije.** Kako da se građani na bolji način obaveštavaju o svakodnevnim problemima. Da li i kako stimulisati volonterski rad, lični angažman i lični primer kao motivaciju mladima.

Na kraju je rečeno da je Strategija održivog razvoja opštine istekla. Možda bi izrada nove strategije bila od pomoći da se ovi problemi postave na dnevni red, da se učine javnim pitanjem, da se građani u većoj meri zainteresuju, angažuju i uključe u zajedničke projekte i aktivnosti sa opštinom i njenim službama.

Prilog I - ANKETNI UPITNIK

Molimo vas da učestvujete u anketi o klimatskim promenama, njihovom uticaju na lokalnu zajednicu u opštini Paraćin i percepciji građana o njihovoj sopstvenoj ulozi i angažovanju u programima čiji je cilj smanjivanje uticaja negativnih klimatskih promena. Anketa je deo većeg projekta o mogućim načinima reagovanja na klimatske promene koji se mogu organizovati u lokalnoj zajednici. Anketa je u potpunosti anonimna a dobijeni odgovori će se koristiti isključivo za potrebe i svrhu ovog Projekta.

Opšti podaci o anketiranoj osobi:

1. **Godine starosti** _____
2. **Pol**   Ženski   Muški (zaokružiti)
3. **Obrazovanje:** Osnovna škola; Srednja škola; Više obrazovanje; Završen fakultet; (zaokružiti)
4. **Zanimanje:** Privatni preduzetnik(ca); Zaposlen(a) u javnim službama ili preduzećima; Zaposlen(a) u administraciji ili upravi; Poljoprivrednik(ca), Zaposlen/a kod privatnika; Učenik(ca) u srednjoj školi; Student(kinja); Penzioner(ka); Domaćica; Nezaposlen(a), Ostalo _____ (zaokružiti)
5. **Mesto stanovanja:** Grad Paraćin; seosko naselje, koje _____

6. Danas se često govori o klimatskim promenama. Da li ste vi lično čuli nešto o tome i kako biste najkraće mogli opisati šta su klimatske promene? DA NE (zaokružite)
Ako ste čuli, molimo da nam kažete šta znate o tome _____

---

7. Da li ste vi lično uočili neke klimatske promene na području vaše lokalne zajednice (opštine) ili ste čuli o njima? DA NE (zaokružite)

Ako ste uočili, molimo da ih opišete _____

---

8. Da li vam je poznato da postoje programi, mere i aktivnosti za smanjenje negativnih klimatskih promena koje se sprovode u lokalnim zajednicama (opštinama, seoskim naseljima, gradovima)?
ZNAM O TOME ČUO(la) SAM NE ZNAM

9. Da li je u vašoj opštini bilo nekih programa, mera i aktivnosti usmerenih ka poboljšanju kvaliteta životne sredine. DA NE NE ZNAM (zaokružite).

Ako je odgovor potvrđan, molimo navedite koji su to programi

---

10. Kako se obaveštavate o stanju životne sredine u vašoj Opštini? _____

---

11. Da li ste vi lično učestvovali u nekoj aktivnosti na poboljšanju životne sredine u vašoj Opštini?
NE DA (koja i kada) _____

---

12. Da li, po vašem mišljenju, građani mogu uticati na poboljšanje kvaliteta životne sredine i smanjenje negativnih uticaja klimatskih promena u lokalnoj zajednici?
NE MOGU MOGU, Kako? _____

---

13. Da li bi se određenim aktivnostima u Opštini mogli preduprediti ili smanjiti uočeni problemi, direktno ili indirektno povezani sa klimatskim promenama? Koje aktivnosti imate na umu?

---

14. Ko bi, po vašem mišljenju trebalo da organizuje i sprovodi te aktivnosti? _____

---

15. Da li ste voljni da se uključite u neki od programa poboljšanja kvaliteta životne sredine ako bi bili organizovani u vašoj Opštini? DA NE (zaokružite).

Zašto? _____

---

16. Da li ste razmišljali o nekoj konkretnoj temi ili aktivnosti koja bi pomogla u poboljšanju kvaliteta životne sredine u vašoj opštini ili naselju u kojoj bi vi lično učestvovali?

DA NE (zaokružite). Ako je odgovor DA, navedite teme ili aktivnosti

---

Ako je odgovor NE, navedite razloge zašto ne biste učestvovali _____

Datum _____